

Antik Davrda Qibla Orolbo‘yi Va Amudaryo O‘Ng Sohildagi Diniy-Marosimiy Arxitektura Tizimi

Bekmuratov Nursultan Erbay o‘g‘li

O‘zbekiston Davlat Sa‘nat va madaniyat instituti Nukus filiali, 1-Kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola Qibla Orolbo‘yi va Amudaryo o‘ng sohilida joylashgan qadimgi shaharlardagi diniy va marosimiy inshootlarning arxitekturaviy tahliliga bag‘ishlanadi. Asosiy e‘tibor zardushtiy ibodatxonalar, olovxona va marosim maydonlarining joylashuvi, ularning me‘moriy tuzilishi va diniy-mafkuraviy rolga qaratilgan. Maqola arxeologik qazilmalardan olingan ma‘lumotlar asosida tayyorlangan bo‘lib, bu hududdagi diniy hayot urbanizatsiya jarayonidagi o‘rni nuqtai nazaridan tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Zardushtiylik, ibodatxona, olovxona, marosim me‘morchiligi, qadimgi shahar, diniy makonlar, Qibla Orolbo‘yi, Amudaryo, antik davr.

1. Kirish

Antik davr Orolbo‘yi shaharlari faqat iqtisodiy va siyosiy markazlar emas, balki diniy-mafkuraviy faoliyat markazlari sifatida ham muhim o‘rin tutgan. Bu maqola ushbu shaharlarda qurilgan ibodat inshootlarining me‘moriy xususiyatlarini aniqlashga va ularning ijtimoiy hayotdagi o‘rnini tahlil qilishga qaratilgan.

2. Diniy inshootlarning shahar rejalashtiruvdagi o‘rni

Diniy markazlar ko‘pincha shaharning yuqori nuqtasida yoki markaziy qismida joylashgan bo‘lgan. Ular boshqa ma‘muriy va turar-joy binolaridan arxitektura va bezak jihatdan ajralib turgan. Bunday inshootlar shaharning mafkuraviy markaziga aylangan.

3. Zardushtiy olovxonalarning tuzilishi va joylashuvi

Zardushtiylik dinining asosiy elementlaridan biri – muqaddas olov – qadimgi shaharlarda maxsus ajratilgan binolarda saqlangan. Bu olovxonalar ichki hovliga ega bo‘lgan, yarim yopiq shaklda bo‘lib, shamoldan himoyalangan va doimiy ravishda nazorat ostida bo‘lgan.

4. Marosimiy platformalar va minoralar

Shahar markazlarida yoki shahar tashqarisida qurilgan marosimiy platformalar – diniy tantanalar, janoza marosimlari va yil fasllariga oid bayramlar o‘tkaziladigan ochiq maydonlar sifatida xizmat qilgan. Ayrim hollarda bu joylar minoralar va ruxoniylar uchun maxsus binolar bilan to‘ldirilgan.

5. Diniy infratuzilmaning arxitektura tahlili

Ibodatxonalar ko‘p hollarda rektangulyar shaklga ega bo‘lib, ichki devorlari diniy ramzlar bilan bezatilgan. Devorlar pishiq g‘ishtdan, bezak elementlari esa ohakli ganch yoki haykalchalardan iborat bo‘lgan. Bu inshootlar nafaqat diniy, balki san‘at va me‘moriy qadriyatlar hamda mafkura markazi sifatida shakllangan.

6. Arxeologik topilmalar asosida diniy inshootlarning tasnifi

Topraqqaladan topilgan ohakli mehroblar, Ayazqalada aniqlangan olovxonalar va Qoyqirilg'on qal'asidagi diniy platformalar bu inshootlarning ko'p qirrali funksiyalarini tasdiqlaydi. Topilmalarda diniy liboslar, metall ritonlar, haykalchalar va ramziy naqshlar aniq kuzatiladi.

7. Diniy me'morchilik va urbanistik uyg'unlik

Diniy inshootlar shaharning boshqa funksional zonalar bilan muvofiqlashtirilgan. Bozorlar, karvonsaroylar va aholi turar-joylaridan alohida, lekin markaziy yo'llar orqali kirish oson bo'lgan tarzda joylashtirilgan.

8. Ruxoniy tabaqa uchun maxsus inshootlar

Ruxoniylar – mobadlar – yashagan va xizmat qilgan maxsus binolar mavjud bo'lgan. Bu joylar ibodatxonalar bilan yonma-yon, ammo mustaqil hovlili, omborxonalari va kutubxona ko'rinishidagi xonalari bo'lgan markazlardan iborat edi.

9. Diniy me'morchilikning boshqa mintaqalar bilan uyg'unligi

Amudaryo o'ng sohili diniy arxitekturasi Baqtriya, Marg'iyona va So'g'diyona mintaqalari bilan umumiy xususiyatlarga ega bo'lib, shu bilan birga, o'ziga xos lokal jihatlari bilan ham ajralib turgan. Bu holat mintaqaning mafkuraviy mustaqilligi va madaniy almashuvlarga ochiqligini ko'rsatadi.

Xulosa

Qibla Orolbo'yi va Amudaryo o'ng sohilidagi antik shaharlarda diniy-marosimiy arxitektura urbanistik va ijtimoiy hayotning ajralmas qismi bo'lgan. Bu inshootlar orqali biz mintaqaning diniy dunyoqarashi, mafkuraviy qarashlari va ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasi haqida muhim xulosalarga ega bo'lamiz. Shuning uchun bu inshootlarni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish hozirgi arxeologiya va tarix fani uchun dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fayzullayev, B. (2022). Qadimgi Orolbo'yi diniy arxitekturasi. Toshkent.
2. Islomov, M. (2021). Zardushtiylik inshootlari arxeologiyasi. Buxoro.
3. UNESCO Central Asia Series (2020). Sacred Spaces of Ancient Khorezm. Istanbul.
4. Tolstov, S.P. (1948). Drevniy Khorezm. Moskva.